

Чеслав Милош

Чеслав Милош (1911–2004) – класик на полската литература: поет, прозаик, есеист, преводач. Роден в с. Шетейне (дн. Литва), абсолвент на Вилненския университет, публикува стихове от 30-те години. След войната е културен аташе във Вашингтон и Париж, от 1951 емигрира на Запад. Добива световна слава с есеистичната книга „Поробеният разум“ (1953), описваща психологическите девиации върху интелигенцията, породени от сталинизма. От 1961 до 1998 е професор по

славянски литератури в Университета Бъркли, Калифорния. До удостояването му с Нобелова награда за литература (1980) не се печата в Полша. В последните години от живота си се завръща в родината, живее в Краков. Един от най-преведаните полски автори в България през последното двадесетилетие. През 2011 г. изд. „Балкани“ публикува негови избрани съчинения в пет тома в превод на Вера Деянова.

Тържествено слово

след връчване на Нобеловата награда за литература,
10.XII.1980 г.

Ваше Величество, Ваши Кралски Височества, дами и господа!

Приемам тази висока чест от името на всички мъже и жени, за които съм не толкова личност, колкото глас и някой, който им принадлежи. Длъжен съм да ги спомена, те идват от повече от една страна. На първо място мисля за тези, които съхраняват полския език и литература, независимо дали живеят в Полша или извън нея. Мисля също за своята част от Европа, за народите или нациите, разположени между Германия и Русия, в чието свободно и достойно бъдеще вярвам. Мислите ми се насочват особено към Литва – страната, където съм роден.

Освен това (тъй като и аз отдавна живея в изгнание) принадлежа и към всички онези, които напуснаха своите родни селища и области заради бедност, преследване или за да потърсят нов начин на живот. По цялата Земя сме милиони, защото това е изгнанически век. Няма да пропусна тук и моята нова родина Америка, където и аз, като мнозина преди мен, намерих гостоприемство и добра оценка за труда си, а също така и приятелството на американските поети. Макар че Калифорнийският университет, където в продължение на 20 години преподавам славянски литератури, има сред преподавателите си няколко нобелови лауреати в точните науки, се радвам, че днес може да добави и първия си нобелист по литература.

В призванието на поета има известен парадокс. Краен индивидуалист, преследващ цели, видими само за малцина близки приятели, той свиква да го определят като мъчен и неясен, само за да открие, че един ден неговите стихове свързват хората и – без значение дали го желае – придобиват символна стойност. След като дълго живях в чужбина, постепенно се превърнах в поет на младите полски поколения и ми се струва, че моята одисея е придобила някои черти с по-общо значение. Поетите и техните читатели може да са разделени от голямо разстояние, но ако помежду им е запазена духовна близост, граници от какъвто и да е вид губят силата си. Смятам, че всички ние, в Полша и извън нея, постигнахме нещо важно, като отказахме да признаем, че полската литература е разделена на две в зависимост от това къде живее един или друг автор. Трябва да отдам дължимото на тези мои колеги, които не се подведоха по абсурдни доктрини, и на младите, които поддържат свободната обмяна на идеи чрез лекции, в периодика и книги. Томчетата мои стихове, публикувани в техните независими печатници, са най-ценното по моите книжни рафтове. Но не по-малко дължим на забележителната енергия и постоянство на няколко души, които в чужбина основаха институции, имащи за цел да публикуват книги и периодика на полски, като Литературния институт във Франция*, който действа без прекъсване от края на войната и е ангажиран с издаване на книги както от изгнаници, така и на живеещи в Полша автори. Тази приемственост и това единство на културата, опазени при най-неблагоприятни условия, говорят против романтич-

* Instytut Literacki (Institut Littéraire) – полско емигрантско издателство, създадено от Йежу Гегройч през 1946 г. в Рим, от 1947 г. пренесено в парижкото предградие Мезон-Лафит. С огромна роля за развитието на полската литература в емиграция. – Бел. ред.

ните настроения на необратимост и носталгия, пренесени от XIX век към схващането за изгнаничество.

Аз съм част от полската литература, която е относително слабо позната по света, защото е мъчно преводима. Сравнявайки я с други литератури, оценявам богатството на нейното своеобразие. В известен смисъл тя е тайно братство със свои собствени ритуали за общуване с мъртвите. Тук плачът и смехът, патосът и иронията съществуват заедно, равнопоставени, насочени към историята, винаги алюзивни. И в това столетие, както и преди полската литература неотстъпно върви с нацията в нейните изпитания. Полската поезия се е разпространявала нелегално. Писана е в бараките на концентрационни лагери и във войнишки палатки в Азия, Африка и Европа. Това, че представлявам тук тази литература, ме кара да чувствам смирение пред свидетелствата за любов и героична саможертва, оставени от тези, които вече не са живи.

Надявам се, че отличието, с което бях удостоен от Шведската академия, непряко е насочено към всички, които водеха ръката ми и чието невидимо присъствие ме подкрепяше в трудни моменти.

Нобелова лекция

Шведска Кралска академия, Стокхолм
8.XII.1980 г.

I.

Нека моята поява на тази трибуна бъде аргумент за всички, които почитат изпращаната ни от Бог чудесна непредвидимост на живота. През школските ми години четях издаваните в тогавашна Полша томове от серията „Библиотека на Нобеловите лауреати“. Запомнил съм шрифта, цвета на хартията. Мислех си, че Нобеловите лауреати са все писатели или хора, създаващи дебели книги с проза и дори, когато вече знаех, че сред тях има и поети, загълго не можех да се избавя от предишното впечатление. Затуй когато през 1930 г. публикувах първите си стихове в нашето университетско списание *Alma Mater Vilnensis*, не си въобразих, че ставам писател. Така много по-късно, избирайки самотата и отдавайки се на странното занимание да пиша стихове на полски, макар че живеях във Франция и Америка, аз се опитвах да съхраня някаква идеална представа за поет, който, щом иска да бъде знаменит, може да е такъв само в своето селце или град.

Радвам се, че мога да спомена тук един от лауреатите на Нобелова награда, четен в детството и в значителна степен повлиял върху моето разбиране за поезия. Това е Селма Лагерльоф. Нейното *Чудно пътуване...*^{*}, книгата, която обожавах, определя за героя двойствена роля. Лети той над земята и я оглежда **отгоре**, а в същото време вижда всичките подробности, което може да се приеме като метафора за призванието на поета. Подобна метафора открих по-късно в една латинска ода на поета от XVII век Мачей Сарбевски, известен в Европа с псевдонима Казимир^{**}. Преподавал в моя

^{*} Лагерльоф, Селма Отилия Ловиса (1858–1940) – шведска писателка, отличена с Нобелова премия за литература през 1909 г. „В знак на признателност към благородния идеализъм, буйното въображение и духовността, които характеризират произведенията ѝ“. Нейният роман *Чудното пътуване на Нилс Холгерсон през Швеция* (1906/7) почти веднага е преведен на около 40 езика, вкл. на български (1912).

^{**} Сарбевски, Мачей Кажимеж (1595–1640) – полски латиноезичен поет, йезуит, теоретик на литературата, широко известен в Европа като „християнският Хораций“.

университет поетика. В одата той описва пътешествието си от Вилно до Брюксел, където отива да посети своите приятели поети – върху гърба на Пегас. Също като Нилс Холгерсон той разглежда реките, езерата, горите **долу**, тоест картата отвисоко, но подробно.

Тъй да се каже, гва са атрибутите на поета – жаждата да види и желанието да опише. Ако някой възприема поезията като „виждам и описвам“, трябва да проумее, че навлиза в сериозен спор със съвременността, увлечена по безбройните теории за специфичността на поетичния език.

Всеки поет зависи от поколенията, писали на родния му език, наследява стила и формите, създадени от живелите преди него. Но същевременно усеща, че старите изразни средства не са пригодни към личния му опит. Като се приспособява, той чува в себе си глас, който го предпазва от маскирането и преобличането. Като се бунтува, на свой ред попада в зависимост от своите съвременници и различните направления в авангарда. Уви, едва издал първия си том стихове, той вече е попаднал в примката. Изсъхне ли печатарското мастило, произведението, което му е изглеждало съвсем лично, вече ще му се стори объркано като стил, зависимо. Единственият начин да се отвърне на смущаващия упрек на съвестта е да продължиш да търсиш и да издадеш нова книга, след което всичко се повтаря и няма край това преследване. А може дори да се случи така, че оставяйки след себе си книгите като свлечени змийски кожи, за да се измъкне от онова, което е бил преди, поетът да получи и Нобелова награда.

Що за загадъчен импулс не позволява да спрем при направеното, при завършеното? Мисля, че е търсенето на действителност. На тази дума придавам наивно и достойно значение, нямащо нищо общо с философските спорове от последните столетия. Това е Земята, видяна от възседналия гъската Нилс и от автора на латинската ода върху гърба на Пегас. Безспорно Земята **съществува** и нищо описание не би могло да изчерпи нейните прелести. Да твърдиш това, означава поначало да отхвърлиш често задавания и сега въпрос: „А що е действителност?“, защото е като питането на Пилат Понтийски: „Що е истина?“. Ако от двете постоянно използвани противоположности, противопоставянето живота на смъртта е толкова значимо, не по-малко важни са противоположностите истина и лъжа, действителност и илюзия.

II.

Симон Вейл*, на чиито съчинения дължа много, казва: „Дистанцирането е гуша на прекрасното.“ Случва се обаче неговото постигане да е невъзможно. Аз съм „чедо на Европа“, както сочи заглавието на едно от стихотворенията ми, но това е тъжно, саркастично заключение. Автор съм и на автобиографична книга, която във френския превод назоваха *Une autre Europe*** . Няма съмнение, съществуват две Европа и стана така, че на нас, жителите на другата Европа, ни бе писано да попаднем в „сърцето на мрака“*** през XX век. И не бих могъл да говоря за поезия изобщо, дължен съм да говоря за стълкновението на поезията с особените обстоятелства на мястото и времето. Сега, в перспектива, проличават общите контури на събитията, които по смъртоносните си мащаби надминаха всички известни стихийни бедствия, но моята и на моите връстници поезия, ползваща авангардния или традиционния стил, не бе готова да ги приеме. Движехме се като слепци пипнешком, достъпни за всевъзможните изкушения, на които разумът в това наше столетие сам се подложи. Не е лесно да се различи действителността от илюзията, когато човек живее в епоха на голям прелом, започнал преди двеста години на малък западен полуостров от евроазиатския континент, а сетне в рамките на един човешки живот да наложиш по цялата планета единствен култ – към науката и техниката. А особено трудно бе да се противопоставиш на различните изкушения в онези райони на Европа, където изродените идеи за господство над хората или над Природата довеждаха до пароксизма на революцията и войната за сметка на милиони човешки същества, съсипани тялом и духом. Но може би не отхвърлянето на тези идеи са най-ценната наша придобивка, наша, т. е. на тези, които се сблъскахме с тях в най-осезаема форма, а уважението и благодарността към всичко, опазило хората от вътрешна разруха и от покорство

* Вейл, Симон (1909–1943) – френска писателка и философ, наричана още „света Симон“. За нея са писали Камю, Елиът, Грейм Грийн. Милош публикува нейни *Избрани произведения* в свой превод (Париж, 1953).

** (фр.) *Другата Европа*; в полския оригинал: *Rodzinną Europą* (Париж, 1958).

*** *Сърцето на мрака* (1902) на писателя от полски произход Джоузеф Конрад (1857–1924) – една от най-важните спорове Милош книги. В едно от своите есета Милош припомня думите на Томас Ман, че с тази повест започва литературата на XX век („Когато чувам да ме наричат „първият повествовател на епохата“, аз си крия главата. Глупост! Това не съм аз, а Джоузеф Конрад и това трябва да се знае.“). Издадена на български в превод на Григор Павлов в: Дж. Конрад, Съчинения в 5 тома. Т. I. С.: „Народна култура“, 1985, 280–375.

спрямо насилието. Тъкмо то стана обект на яростта на злите сили: най-вече сигурните обичаи, сигурните институции – всевъзможните връзки между хората, органично съществуващи сякаш от само себе си, поддържани от семейство, религия, съсед и общо наследство, с една реч, от всичко по човешки не подредено, нелогично, тъй често изглеждащо смешно поради провинциалните си навици и търпимости. В много страни традиционните *civitas** връзки сега са подложени на последователен упадък и техните жители се оказват обезнаследени, без да си дават сметка за това. Но е съвсем друго, когато неочаквано под заплаха се окаже защитната, животворната стойност на тези връзки. Такъв е случаят по земите, откъдето съм родом. Допускам, тук е всъщност мястото да напомня за даровете, получени от мен и моите приятели в нашата част от Европа, за да изрека слова на благодарност.

Хубаво е да си роден в малка страна, където природата е човешка и по мяра на човека, където столетия наред съжителстват различни езици и религии. Имам предвид Литва, страна на митовите и поезията. И макар че родът ми още от XVI век говори на полски, както много семейства във Финландия – на шведски, а в Ирландия – на английски, поради което аз съм полски, а не литовски поет, пейзажите и може би духовете на Литва никога не ме изоставиха. Хубаво е още като дете да чуеш гумите на латинската литургия, да превеждаш в училище Овидий, да изучаваш католическа догматика и апологетика. Благословен е онзи, комуто е съдено през школските и университетските си години да учи в град като Вилно, причудлив град на бароковата архитектура, пренесена в северните лесове, където историята е подписала всеки камък, градът на четиридесетте католически черкви, но и на множество синагоги; в ония времена евреите го наричаха Северния Йерусалим. Едва когато станал преподавател в Америка, проумях колко много е проникнало у мен от дебелиите стени на нашия стар университет, от запомнените формулировки по римско право до историята и литературата на старата Полша, което удивляваше младите американци със своите особености – добродушна анархия, хумор, разоръжаващ яростните спорове, усещане за органична общност и недоверие спрямо всяка централизирана власт.

Поет, израснал в подобен свят, би трябвало да търси действителността чрез съзерцание. Би трябвало да му са скъпи

определената патриархалност, камбанният звън, изолацията от влиянието и настоятелните пожелания на ближните, тишината на манастирската килия, а щом на масата има книги, те би трябвало да са за неразбираемостта свойство на сътворените от Бога неща, именно тяхното *esse**. И неочаквано всичко това се отхвърля от демониите действия на Историята, добила чертите на кръвожадно божество. Земята, наблюдавана от поета в неговия полет, наистина го призовава с вик от дълбините и не позволява повече да се гледа на нея **отвисоко**. Възниква реално и непреодолимо противоречие, което не дава покой денем и нощем, и както и да го наречем, противоречието е между бита и делото или между изкуството и солидарността с ближния. Действителността настоява да я запечатам в слово, но е непоносима и ако я докоснем или приближим, устата на поета няма да промълви дори жалбата на Йов, всяко изкуство се оказва нищожно в сравнение със ставащото. А да обгърнеш действителността така, че да я съхраниш в цялото извечно кълбо от добро и зло, отчаяние и надежда, е възможно само ако се дистанцираш, само ако се издигнеш **над нея** – но това пък ще е поредното морално предателство.

Такова беше противоречието, засягащо самата същност на конфликтите през XX век, открито от поетите на земята, оскъбена с престъплението човекоубийство. Какво мисли авторът на известен брой стихотворения, които ще останат като памет и свидетелство за онова време? Мисли, че са рожба на болезнено противоречие и че би било по-добре, ако беше успял да го реши, а пък те – не бяха написани.

III.

Патрон на всички поети в изгнание, които посещават родните места само в спомените си, остава Данте, а оттогава броят на Флоренциите се е увеличил! Изгнанието на поета днес е обикновен резултат от едно сравнително скорошно откритие: който притежава властта, може да контролира езика, и то не само чрез изискванията на цензурата, но и с промяна в смисъла на думите. Особено явление е езикът на несвободното общество, добил някои трайни навици: цели обществени области престават да съществуват само защото нямат наз-

* *civitas* (лат.) – обществени.

* *esse* (лат.) – форма в сег. Вр. на гл. „съм“, „съществувам“; в английски се среща в смисъл на природа, същина.

вание. Както изглежда, има скрита връзка между теориите за литературата като *écriture** – сиреч на словесност, която се самозахранва – и възхода на тоталитарната държава. Във всеки случай няма причина държавата да не толерира дейности като писането на стихове и проза и схващани като автономни системи на влияние, затворени в своите граници. Само ако приемем, че поетът постоянно се стреми към освобождение от заимствани стилове, защото търси действителността, това е опасен. В зала, където всички присъстващи изгодно са се договорили да спазват обета на премълчаването, едничко слово на истина ще прозвучи като пистолетен изстрел и, за съжаление, изкушението да го произнесеш, подобно на непоносим сърбеж, се превръща в напращава идея, която не позволява да мислиш за нищо друго. Това е причината, заради която поетите избират изгнанието.** Но не е сигурно, че тук става дума за последователна злободневност, за желанието да се освободиш от нея и в други страни, на друг бряг да намериш истинското си призвание, което е съзерцаване на Битието.

Тази надежда е госта илюзорна, защото пришествието от нашата „друга Европа“ навсякъде, където попадне, забелязва, че от новата среда го отчуждава целият запас от личен опит, което на свой ред може да се превърне в избор на напращаиво състояние. На планетата, която всяка година се смаява, при фантастичния развой на средствата за информация, протича неподлежащ на определение засага процес, който можем да наречем отказ от памет. Наистина невежите от предишните векове – или огромното мнозинство от човечеството – слабо познавали историята на своите страни и своята цивилизация. В съзнанието на днешните неграмотници, умеещи да четат и пишат, дори да обучават младежта в училищата и университетите, историята присъства, но в странна смесица и мъглявина. Молиер се превръща в съвременник на Наполеон, Волтер – на Ленин. Също така събитията от последните десетилетия са толкова важни, че знанието или непознаването им ще реши съдбата на нашия човешки вид, а те се отдалечават, избледняват и губят плътност, сякаш буквално се осъществява предсказанието на Ницше за европейския нигилизъм. „Окото на нигилиста – писа той през 1887 година – е недоверчиво към спомените: оставя ги да се разложат, губи листовците... А което

* *écriture* (фр.) – записване или „самозадоволяваща се езикова дейност“, както иронизира Милош в едно от своите есета.

** Милош е в емиграция от 1951 г. – първоначално във Франция (до 1960), после – в Бъркли (САЩ).

нигилистът не съумява да извърши за себе си, няма да го направи за цялото минало на човешкия род и ще му позволи да изчезне.“ Вече е пълно с измислици за миналото, противоречащи на най-обикновения здрав разум и елементарно чувство за зло и добро. Както неотдавна съобщи *The Los Angeles Times*, в различни страни са публикувани около стотина книги с доказателства, че Холокост никога не е имало, че той е изобретен от еврейската пропаганда. Щом е възможно подобно безумие, съвсем недостоверно ли е всеобщото загубване на паметта като перманентно състояние и не е ли то по-голяма заплаха от манипулацията с гените или замърсяването на околната среда?

За поета от „другата Европа“ събитията, обединени в названието Холокост, са тъй близка по време действителност, че той съумя да се освободи от постоянното им присъствие в съзнанието си едва след като се опита да преведе Псалмите на Давид.* Но изпитва безпокойство, защото значението на този израз търпи непрекъснати метаморфози и започва да принадлежи само към еврейската история, сякаш сред жертвите на престъплението нямаше и милиони поляци, руснаци, украинци и неволници от други националности. Безпокои се, защото в това усеща предизвестие за недалечното утре, когато историята ще бъде сведена до това, което се показва по телевизията, докато истината като твърде сложна ще бъде погребана в архивите, ако не и напълно унищожена. Също и други факти, известни нему, но далечни за хората от Запада, го принудиха да повярва във вероятността на виденията на Х. Дж. Уелс в *Машината на времето*: Земята, населена от племето „деца на деня“ (безотговорни, лишени от памет и от история), е безсилна пред обитателите на подземните пещери, кръвожадните „деца на нощта“**.

Понесени от устрема на технологичните промени, ние знаем, че е започнало обединяване по нашата планета и отдаваме значение на схващането за международно сътрудничество. Датите за създаването на Общество на народите, а после и на ООН заслужават памет. За жалост те губят значение в сравнение с друга дата, която трябва да се отбелязва всяка година като ден на скръбта по време, когато младите поколения няма и да са чували за нея. Това е денят 23 август 1939 година.

* След като през 1960 Милош се мести в САЩ, той превежда освен библейски текстове, още и творби на Шекспир, Милтън, Уитман, Бодлер, Т. С. Елиът и Бродски.

** Вж. превода на Юлиана Бучкова-Малеева В: Х. Уелс, *Машината на времето* (б-ка „Галактика“, № 58). Варна: „Г. Бакалов“, 11–133.

Тогава двамата диктатори сключиха съглашение с тайна уговорка за подялбата на съседни страни, имащи собствени столици, правителства и парламенти. Това означаваше не само разпадането на страшна война. Отново бе въведен колониалният принцип, според който народите не са нищо друго освен добитък, купуван-продаван, изцяло зависим от волята на поредния владетел. Техните граници, правото на самоопределяне и паспортите им престанаха да съществуват. И може само да се чудим, щом и днес се говори шепнешком, с пръст на устата за извършеното от диктаторите преди четиридесет години. Но нали непризнаването и публично неосъждане на престъпленията срещу правата на човека са бавнодействаща отрова и вместо дружба, създават омраза между народите.*

Антология на полската поезия сочи имената на моите приятели Владислав Себила и Лех Пивовар с дата на смъртта им – 1940. Абсурд е, че не бива да се пише как са загинали, макар че в Полша всеки знае истината: те споделиха участието на хилядите полски офицери, обезоръжени и интернирани от тогавашния съучастник на Хитлер, и са погребани в масов гроб. Нима младите поколения на Запад, ако изобщо учат история, не бива да знаят за двестата хиляди души, загинали през 1944 г. във Варшава, градът, обречен на унищожение и от двамата съучастници?

Дватама диктатори-човекоубийци отдавна не са живи, но кой знае дали те не извоюваха победа с по-трайни резултати от победите и пораженията на техните армии. Въпреки Атлантическата харта** принципът, че народите представляват обект на търговия, ако не чипове при игра на карти и зарове, бе потвърден с разделянето на Европа на две зони. А като постоянно напомняне за наследството на двамата диктатори остава отсъствието на трите балтийски държави сред членовете на ООН. Преди войната тези държави принадлежаха към Обществото на народите, но изчезнаха от картата на Европа в резултат на тайните клаузи в договора от 1939 година.

Нека ми бъде простено това разчопляне на паметта като рана. Темата има връзка с размислите ми относно думата „действителност“, с която често злоупотребяват, макар да е

достойна за уважение. Скръб на хората, пактове, по-продажни от онези, за които четем у Тукидид, формата на кленов лист, изгреви и залези над океана, цялата тъкан от причини и следствия – Природа ли ще го наречем или История, говори, както вярвам аз, за една друга действителност, непроницаема за нас, макар неспирният стремеж към нея да придвижва всичко в науката и изкуството. Понякога ми се струва, че разшифровам смисъла на нещастията, сполетели народите от „другата Европа“, и той е опазване на паметта по време, когато Европа без прилагателно и Америка я губят май все повече и с всяко поколение. Навярно е така, защото няма памет за друго освен за раните, както твърди Библията, хроника за тежките изпитания на Израил. Дълго време тази книга помагаше на европейските народи да опазят чувството си за приемственост, което не е тъждествено с модния днес термин „историзъм“.

В продължение на тридесетте години, преживени от мен в чужбина, се чувствах по-привилегирован от моите западни колеги, пишещи и преподаващи литература, защото неотдавнашни или отколешни събития, векове назад, придобиваха в съзнанието ми остра и точна форма. Изправена пред стихове и романи, писани в Полша, Чехословакия и Унгария, или пред произведения там филми, чуждестранната публика вероятно разпознава бундата съвест, непрестанно бореща се с цензурните ограничения. Ясно, паметта е наша, на всички от „другата Европа“ и е силата, която ни предпазва от речта, осукана около себе си, както бръшляният се извива, когато не намери опора в стена или ствол на дърво.

Преди малко споменах за желанието си да се избавим от противоречието между необходимостта от дистанциране и чувството за солидарност у хората. Ако признаем обаче полета **над** земята, възседнали гъска или Пегас, метафора за призиването на поета, не ще е трудно да видим, че в нея също е заложено противоречие, защото как ще се намираш **отгоре** и същевременно ще наблюдаваш всяка подробност на Земята? Ала при несигурното равновесие на противоположностите определена хармония може да се постигне благодарение на дистанцията, създавана от самия ход на времето. „Да видиш“ означава не само да гържиш под око, но и да пазиш паметта, „да виждаш и описваш“ значи да пресъздадеш във въображението. Дистанцията, сътворена от тайната на времето, не трябва да превръща събитията, пейзажите и човешките лица в хаос от все по-чезнещи сенки. Напротив, тя може да ги освети на-

* След кръвопролитие в Вилнюс през януари 1991 г. Милош писа: „В Литва Москва удави шансовете за създаване на федерация от свободни държави.“

** Атлантическа харта – В 8 точки, подписана (14.VIII.1941) от Ф. Рузвелт и У. Чърчил на борда на военния кораб *Принс ъв Уейлс* край бреговете на Шил Харбър, Нюфаундленд относно следвоенното виждане за света.

пълно, така че всеки факт и всяка дата да получат израз и да просъществуват като вечно напомняне за човешкото падение, но и величие. Живите получават мандат от всички, които са замлъкнали навеки. Да изпълнят своя дълг те могат само ако се постараят да пресъздадат точно онова, което е било, като освободят миналото от измислици и легенди. Така видяната отвисоко земя, във вечното настояще, и земята, пребиваваща в намереното време, се превръщат в материал за поезия.

IV.

Не бих искал да създавам впечатление, че съзнанието ми е насочено към миналото, защото няма да бъде вярно. Като всички мои съвременници бях склонен към отчаяние, предвиждах близка гибел и се самообвинявах, че се поддавам на нихилистична съблазън. На по-задълбочено ниво моята поезия, както ми се струва, остана читава и отрази мечтата за Царството на Истината и Справедливостта. Името на човека, който ме научи, че не бива да се поддавам на отчаяние, трябва да бъде назовано тук. Получаваме дарове не само от нашия роден край, от реките и езерата му, от традициите, но и от хората, особено ако на ранна възраст срещнем силна личност. Имаш щастие да бъда приет почти като син от моя родственик Оскар Милош^{*}, парижки самотник и визионер. Как той бе станал френски поет би могло да се обясни чрез сложната история на неговото семейство и онзи край, наричан някога Велико литовско княжество. Каквито и да са причините, наскоро в парижката преса можеха да се прочетат думи на съжаление, че преди половин век висшето международно отличие не е удостоило поет с фамилия като моята.

От него научих много. Даде ми по-задълбочено тълкуване на религията в Стария и Новия Завет и ми внуши необходимостта от точна и аскетична йерархия по всички въпроси на разума, включително и в изкуството. За най-голям грях смяташе изравняването на второстепенното с първостепенното значение. Слушах го, както се слуша пророк, който, както сам се изразяваше, обича хората със „стара любов, изнурена от жалост, самота и гняв“ и затова отправя своето предупреждение

* Милош, Оскар Владислав (Венцеслав) де Любич (1877–1939). У нас представен за първи път от Невена Стефанова в: *Антология на съвременната френска поезия*. С., 1966, 85–89 (прев. Надя Кехлибарева); също в: *Френска поезия*. С., 1978, 475–478 (прев. Пенчо Симова).

към обезумелия и устремен към катастрофа свят. Научих, че катастрофата е неизбежна, но узнах също и че предсказаният от него велик пожар ще е само част от по-голяма драма, която трябва да се изиграе докрай.

Дълбоките причини той виждаше в грешната посока, избрана от науката през XVIII век, предизвикала лавинообразен ефект. Не по-различно от Уилям Блейк^{*} преди него, той предричаше Нов Век и повторен ренесанс за въображението, сега изродено от определен тип научно познание, но – както сам вярваше – не всяко научно знание и съвсем не знанието, което ще открият хората на бъдещето. Няма значение доколко буквално възприех пророчествата му, важна беше общата ориентация.

Оскар Милош, също като Уилям Блейк, черпеше въдъхновение от съчиненията на Емануел Сведенборг^{**}, ученият, който преди всички предсказа краха на човека, укрил се зад Нютоновия модел на всемира. Когато благодарение на моя родственик станах внимателен читател на Сведенборг, като го тълкувах не така, както бе прието в епохата на романтизма, съвсем не можех да допусна, че за първи път ще посетя неговата страна поради повод като днешния.

Нашето столетие приближава края си и влиянията, които изпитах, не ми позволяват да злословя за него, тъй като то бе столетие на вярата и надеждата. Извършва се дълбока промяна, която почти не осъзнаваме, защото сами сме нейна част, но от време на време тя ни допуска до себе си, за да я проумеем в събития, предизвикващи всеобщо удивление. Тази промяна е свързана с онова, което по думите на Оскар Милош представлява „най-съкровена тайна на трудещите се маси, повече от всякога живи, възприемчиви и преизпълнени с вътрешни терзания“. Тяхната тайна, неистовата им необходимост от истински ценности не намира език, на който тази необходимост да изрази себе си, и тук не само средствата за масово осведомяване, но и интелектуалците носят тежка отговорност. Въпреки това промяната се извършва независимо от краткосрочните прогнози и съвсем вероятно е, покрай всич-

* Блейк, Уилям (1757–1827) – английски поет и гравьор, гностик. Баща му принадлежал към секта последователи на Сведенборг. На българ. Вж. У. Блейк, *Избрани стихове*, прев. Спас Николов. С.: „Народна култура“, 1983, и У. Блейк, *Дървото на гнева*, прев. Вл. Свинтила. С.: „З. Стоянов“, 2005.

** Сведенборг, Емануел (1688–1772) – шведски естествоизпитател, по-късно и мистик. За него Милош пише в книгата си *Земята Уло* (1984), но и във великолепно си есе-диалог от 1975 *Сведенборг и Достоевски*.

ките ужаси и опасности, нашето време да бъде оценено като неизбежен период на родилни мъки, докато човечеството не пристъпи през новия праг на съзнанието. Ще се появи нова йерархия на ценностите и аз съм уверен, че тогава Симон Вейл и Оскар Милош – писателите, в чиято школа бях послушен ученик – ще получат онова, което заслужават. Струва ми се, че сме длъжни публично да свидетелстваме за нашата привързаност към някои имена, защото така по-ясно ще определим позицията си, отколкото ако посочим други, на които бихме искали яростно да се противопоставим. Надявам се, че тази лекция, въпреки меандрите от мисли, професионално присъщи на поетите, отчетливо ще огласи моите „да“ и „не“, във всеки случай там, където става дума за наследство. Защото всички, които сме тук, и оратор, и слушатели, сме само една брънка от веригата между минало и бъдеще.

Бъркли, 1980

Превод и бележки: Богдан Глишев

Esse

Взрях се в това вътречно лице. Светлините на метростанциите проблязваха, не ги забелязвах. Какво да сториш, щом погледът няма абсолютна сила, че да погълща предметите с шеметна бързина, оставяйки след себе си само празнотата на идеалната форма, знак, подобие на йероглиф, получен от опростена рисунка на звяр или птица? Леко върнат нос, високо чело и старателно вчесани коси, трапчинка на брадичката – защо ли погледът не притежава сила абсолютна? – а в розовникавата белота бяха скулптирани отвори, дето тъмна проблясваше лавата. Поглъщах лицето, но същевременно го имах в пролетните клонки, стените, вълните, в плача и смеха, в отстъпването с петнадесет години или напредването с тридесет. Имах. Дори не е желание това. Като пеперуда, риба, стрък трева, но потайниствено. И се случи това, че след толкова опити да именувам света всъщност мога само да повтарям до безкрай върховното, единственото признание, отвъд което никоя сила не може да се добере: аз **съм** – тя **е!** Крещете, надувайте тръби, свикайте хилядни шествия, скачайте, раздирайте грехите си, повтаряйки едно и също: **е!** И за какво са изписани страници, тонове, катедрали от страници, ако бръщолевя като първия измъкнал се от тинята на брега на океана? За какво са били цивилизацията на Слънцето, червеният прах на рухналите градове, оръжията и машините в прахта на пустините, ако не са добавили нищо към този звук: **е?**

Слезе на Распай. Останах си с грамадата съществуващи неща. Гъба, която страда, че не може да се накваси с вода, река, която страда, защото отраженията на облаци и гървета не са облаци и гървета.

Бри-Конт-Робер, 1954

Превод: Богдан Глишев

